

Sigvald Grøsfjeld

ET KRITISK BLIKK PÅ NORGESHISTORIE.NO

 SAGABOK

FORORD

*Av Torgrim Titlestad
professor, dr.philos.*

Et nødvendig historiekorrektiv

En viktig forutsetning for styrking og videreutvikling av det norske demokratiske samfunnet er at skoleverket fra topp til bunn leverer en balansert fremstilling av landets historie og politiske utviklingsprosesser. Det er elementært at elevene ved videregående skole og studenter gjøres i stand til å identifisere ulike historiske forklaringer på utviklingen og diskutere hvordan slike forklaringer kan prege historiske fremstillinger.

Derfor er det en stor verdi i at *Norgeshistorie.no* har påtatt seg den oppgave å formidle norsk historie til offentligheten på en populær måte. Vi noterer oss også at Fritt Ord og andre kilder bidrar til dette nettstedet.

Vi forbauses imidlertid over at nettstedet fremviser artikler som innebærer en ensretting av undervisningen som bare forekommer i stater som vi ikke liker å sammenligne oss med. Dette gjelder spesielt eldre norsk historie som omfattes av vårt skrift. Det undrer oss desto mer at artiklene er skrevet av professorer ved et norsk universitet (UiO) som burde vite bedre.

Når slike ensrettende signaler sendes ut fra *Norgeshistorie.no* er det ikke til å undre seg over at kommunale kulturetater i 2019 forfatter innstillinger som denne:

I dag er det enighet blant historikerne om at den norske rikssamlingen startet på Vestlandet, utvidet seg til Trøndelag og deler av Nord-Norge, for til slutt å inkludere Østlandet. Samlingen begynte på slutten av 800-tallet, og ble i hovedsak avsluttet med slaget på Stiklestad i 1030.

Historiefortellingene i Norge fra profesjonelle historikere viser at det er direkte feil å si at det hersker enighet om at den norske rikssamlingen startet på Vestlandet. Tvertimot finnes det ulike hovedoppfatninger om hvor og når prosessen startet. Når fremtredende kulturetater er på feilspor i denne saken, er det ikke underlig at vanlige nordmenn er usikre på hva som er fakta i dette spørsmålet. Bedre blir det ikke med kunnskapsnivået slik det nå er utredet i *Norgeshistorie.no*.

Derfor presenterer Saga Bok dette lille heftet som et nødvendig korrektiv til fremstillingen i *Norgeshistorie.no*. Vi har i 2019 publisert boken *Hafrsfjord og den norske rikssamlingen*. I sammenfattet form presenterer den en nyansert fremstilling av disse sentrale spørsmålene i norsk historie, i samsvar med det som er viktig å vite for norsk ungdom under utdanning.

NORGESHISTORIE.NO

Innledning

En av de sentrale formidlingskanalene for den som i dag vil gjøre seg kjent med norgeshistorien er nettstedet *Norghistorie.no* som er utviklet av Institutt for arkeologi, konservering og historie (IAKH) ved Universitetet i Oslo, og er en del av formidlingsarbeidet ved Det humanistiske fakultet ved samme universitet. På UiOs nettsider er prosjektets formål omtalt slik:

Norghistorie.no er en sammenbindende og faglig forankret inngang til norsk historie. Målet er faglig fundert formidling av Norges fortid, fra steinalder til våre dager, i et lett tilgjengelig språk og i et fremtidsrettet medium. Den primære målgruppen er den interesserte offentlighet. Elever i videregående skole og universitetsstudenter er tenkt som særlig aktive brukergrupper.¹

Nettstedet er finansiert av Universitetet i Oslo med støtte fra Fritt Ord. Midlene fra Fritt Ord er dessuten supplert med offentlige gaveforsterkningsmidler. *Norghistorie.no* ble i 2016 tildelt Universitetet i Oslos forsknings-formidlingspris.²

¹ <https://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/norghistorie/> (lest 05.03.2019).

² <https://www.norghistorie.no/om/> (lest 05.03.2019).

Fremstillingen av vikingtiden

Nettstedet dekker alle perioder fra moderne tid tilbake til eldre steinalder, hvor perioden *vikingtid* omfatter perioden 800–1050. De mest sentrale artikkelforfatterne innenfor denne perioden er professorene Jón Viðar Sigurðsson (f. 1958) og Hans Jacob Orning (f. 1965) som også ellers har stått for både formidlingsverk og lærebøker på feltet.

Formidlingen på *Norghistorie.no* bærer preg av å skulle være kortfattet, med begrenset rom for fremheving av nyanser og alternative synsmåter som konsekvens. Dette kompenseres riktignok noe av lenker til nettutgaven av *Store Norske Leksikon* og lenker internt mellom ulike artikler i *Norghistorie.no*. Fravær av nyanser og alternative synsmåter viser seg tydelig når det er tale om et såpass omdiskutert og kompleks spørsmål som den norske rikssamlingen. På innledningssiden til temaet *vikingtid*³ finner man følgende introduksjon til rikssamlingsspørsmålet: «Harald Hårfagre er, ifølge myten, den første som ble kalt konge i Norge ca. 900, men han styrte i realiteten et mindre område.» Her finner vi tilbøyeligheter til både overforenkling og tendensiøs fremstilling. For det første tales det om «myten» som om det skulle være en vedtatt, absolutt sannhet at den gamle sagatradisjonen utelukkende er ren mytologi blottet for enhver historisk kjerne. For det andre hevdes det uten videre at Harald Hårfagre er den første som omtales med tittelen konge i den gamle tradisjonen. Det siste er selvsagt feil idet både hans far, Halvdan Svarte og antatte farfar, Gudrød Veidekonge nevnes med samme tittel. Derimot var Harald, ifølge tradisjonen, Norges første rikskonge. For det tredje hevdes det at Harald Hårfagre i realiteten styrte et mindre område (dvs. Vestlandet). At det først og fremst er her han har utøvd et direkte styre, er ikke veldig omstridt, derimot råder det større usikkerhet og uenighet blant de lærde om og i hvor stor grad han også utøvde en form for overkongestyre også i andre norske landsdeler.

³ <https://www.norghistorie.no/vikingtid/> (lest 05.03.2019).

Av totalt 18 artikler som dekker perioden *vikingtid* finner vi fire, alle publisert 25.11.2015, som er viet Harald Hårfagre og rikssamlingen. Av disse er én, «Samlingen av “Norge”» skrevet av Jón Viðar Sigurðsson i samarbeid med førsteamanuensis Unn Pedersen (f. 1973), mens de tre siste «Harald Hårfagre – en vestlandskonge», «Harald Hårfagre og Danmark» og «Harald Hårfagre fra Vestfold?» er skrevet av Hans Jacob Orning. Det er i disse fire artiklene man finner fremstillingen av Harald Hårfagre og rikssamlingen.

Samlingen av «Norge»

Den fremstillingen man her finner gir en lite nyansert fremstilling av synet på rikssamlingen. Først presenteres *Snorres myte*, deretter presenteres det man kan kalle *det moderne syn*, som om dette synet skulle være den endelige, udiskutable sannhet. I den forbindelse heter det. bl.a.:

Myten overdriver Harald Hårfagres betydning. Han var i første rekke en vestlandskonge og styrte over Sogn og Fjordane, Hordaland, Rogaland og deler av Agder. Mye tyder på at han hadde hovedsete på Avaldsnes på Karmøy. [...] Viken, det vil si området fra Göteborg til Lindesnes, var derimot under den danske kongens herredømme på Harald Hårfagres tid. Trøndelag og Nord-Norge var i samme periode under ladejarlenes kontroll.⁴

Omtale av den innholdsrike historiografiske utviklingen, og presentasjon av alternative faglig tuftede oppfatninger av rikssamlingen er helt fraværende. Som før nevnt foreligger det alternative oppfatninger av hvor langt Harald Hårfagres makt strakte seg. Det samme gjelder også i synet på danenes posisjon i Norge i den aktuelle perioden (tiden

⁴ <https://www.norgheshistorie.no/vikingtid/makt-og-politikk/0811-samlingen-av-norge.html> (lest 05.03.2019).

før og etter år 900). Fra midten av 800-tallet og frem til etableringen av det danske Jelling-dynastiet (ca. 916⁵) var situasjonen i Danmark dels preget av maktkamper og indre stridigheter, samtidig som danene tidvis var sterkt involvert i kamper i England. Det er således slett ikke opplagt at danenes makt på Østlandet i denne perioden har vært så ubestridt som Sigurdsson her synes å ville ha det til. Harald Hårfagres ekteskap med den danske kongsdatteren Ragnhild Eiriksdotter, kan også tyde på at Harald gjennom alliansebygging har etablert eller konsolidert en allerede oppnådd maktposisjon på Østlandet. Hvor langt mot vest det danske innflytelsesområdet kan ha strukket seg i tidlig vikingtid er også et omdiskutert spørsmål. I senere kilder heter det at Viken strakte seg til *Rygjarbit*, et sted i grenseområdet mellom dagens Telemark og Aust-Agder, uten at det utelukker at danene tidvis også kan ha hatt innflytelse lengre vest.

Harald Hårfagre – en vestlandskonge

Også i Ornings artikler mangler referanser til alternative oppfatninger til det rådende syn. Og når han i artikkelen «Harald Hårfagre – en vestlandskonge»⁶ argumenterer for at Harald Hårfagre var en ren vestlandskonge, er det dels med utgangspunkt i en selektiv tolkning av *Haraldskvadet*. Han skriver:

Hvor var Harald Hårfagre fra, hvis han ikke kom fra Vestfold? Det samtidige «Haraldskvadet» forteller at Haralds motstandere etter slaget ved Hafrsfjord dro østover. Det kan tyde på at Harald hadde tilhold et annet sted, på Vestlandet.

Så enkelt er det imidlertid ikke, for i kvadet omtales Harald også som *allvalds austmanna, es býr at Útsteini* (dvs. østmennenes konge som

⁵ Ifølge opplysninger hos Adam av Bremen.

⁶ <https://www.norgeshistorie.no/vikingtid/artikler/0815-harald-harfagre-en-vestlandskonge.html> (lest 05.03.2019).

bor på Utstein ved Stavanger). I denne sammenheng, hvor det er tale om et kvad fremsatt av en norsk skald, Torbjørn Hornklove, er ordet østmenn av de fleste forstått som en referanse til østlendinger, og tolket dithen at Harald allerede før slaget i Hafrsfjord hadde makt på Østlandet, slik sagatradisjonen hevder, eller at han oppnådde slik makt som følge av sin seier.

I likhet med Sigurðsson fremhever også Orning Avaldsnes, som et særlig sentralt knutepunkt i Harald Hårfagres rike. Han skriver:

Sagatradisjonen gir Harald Hårfagre sterke røtter i Sogn, gjennom fosterfaren. Vel så sannsynlig er det at han var fra eller hadde base på Avaldsnes, der han ifølge Snorre er gravlagt.

Det er nok riktig at Harald Hårfagre, som sagatradisjonen hevder, bodde på Avaldsnes på sine eldre dager og skal ha blitt gravlagt der. Men det er ikke opplagt at denne kongsgården hadde en like sentral rolle gjennom hele hans styringstid. I kvadene, refereres det til kongsgården på *Utstein* nord for Stavanger og et annet sted som kalles *Kvinnar*. At dette skulle være en feilskrivning for *Kormt* (dvs. Karmøy) og dermed referere til kongsgården på Avaldsnes er en meget tvilsom hypotese som ble fremsatt i 1913 av professor i norrøn filologi, Magnus B. Olsen (1878–1963) og videreført av historikeren Johan Schreiner (1903–1967) på 1930-tallet. Olsens kollega Bjarne Fidjestøl (1937–1994) fastslo i 1993 at Olsens metodebruk var meget tvilsom, og at påstanden om at *Kvinnar* skulle vise til Karmøy ikke er mer enn ren gjetting fra Olsens side.⁷ Senere har historikere som Hallvard Bjørkvik (f. 1924)⁸ og

⁷ Fidjestøl, Bjarne, «Skaldekvada og Harald Hårfagre» i *Rikssamlingen og Harald Hårfagre*, Karmøy kommune, 1993: 17–18.

⁸ Bjørkvik, Hallvard, «Avaldsnes i førhistorisk og tidleg historisk tid» i *Kongskyrkje ved Nordvegen – Olavskyrkja på Avaldsnes 750 år*, Lokalhistorisk Stiftelse, 1999: 34–35.

Knut Helle (1930–2015)⁹ pekt på at Kvinnar sannsynligvis viser til Kvinnherad og kan ha vært et eldre navn på den sentralt beliggende gården Skåla, som etter alt å dømme har sitt navn etter en veitslehall/gildeskåle som må ha stått der i eldre tid.

Harald Hårfagre og Danmark

Innledningsvis i sin andre artikkel «Harald Hårfagre og Danmark»¹⁰ tar Orning et oppgjør med det han oppfatter som norsk-nasjonalistiske tendenser hos Snorre: «Allerede Snorre Sturlason kom i Heimskringla med skamløst skryt av nordmennene på bekostning av danskene.» Som om slike tendenser skulle være et særnorsk fenomen. Fakta er at man finner tilsvarende tendenser med motsatt fortegn hos danskens store kronikør Saxo Grammaticus.¹¹

Så presenteres Claus Krag's (f. 1943) tese om at Snorres fremstilling av Harald Hårfagres rikssamling langt på vei er en bevisst politisk motivert konstruksjon, et sted omtalt av Orning som «Snorres nasjonale myte», som en uomtvistet sannhet. Han skriver:

Snorre gjorde sitt beste for å minimalisere danskenes nærvær i norsk historie før dansketiden. En viktig strategi bestod i å gjøre Harald Hårfagre til en Vestfold-konge. Dermed kunne Oslofjordområdet framstå som eldgammelt norsk, mens det i virkeligheten lå under dansk dominans på Harald Hårfagres tid. I Snorres egen samtid, rundt 1230, var området fortsatt omstridt.

⁹ Helle, Knut, «Den opphavelige vestlandsregionen» i Helle, Knut (red.), *Vestlandets Historie*, bd. 2, Vigmostad & Bjørke AS, Bergen, 2006: 15.

¹⁰ <https://www.norgeshistorie.no/vikingtid/artikler/0816-harald-harfagre-og-danmark.html> (lest 05.03.2019).

¹¹ http://heimskringla.no/wiki/Danmarks_krønike (lest 05.03.2019). «Det var ægte norsk Høviskhed, der, fuld af Svig og Spot, ikke undsaa sig ved at lokke en fornem Kvinde, der kom i god Tro, i en skammelig Fælde, træde en ærbar Kones Ære forsmædelig under Fødder og give hende Skam til Tak for hendes Kjærlighed. Hvo, som viser det Folk Godhed og Venlighed, maa sandelig være belavet paa at faa alt andet end Tak derfor.»

Som nevnt over er det slett ikke opplagt at Viken-området var under dansk kontroll på Harald Hårfagres tid, selv om det tidvis var det både tidligere og senere. Dermed hviler dette resonnementet delvis på en spekulativ antagelse om situasjonen på Harald Hårfagres tid.

Harald Hårfagre fra Vestfold?

Også den siste av Ornings artikler «Harald Hårfagre fra Vestfold?»¹² innledes med et oppgjør med Snorre. I innledningen heter det bl.a. at «Hensikten med historieforfalskningen [til Snorre] var å gi den samtidige kongeslekten en lang og ærerik forhistorie.» Etter denne kraftsalven, spør Orning om det er mulig å finne ut hvem Harald Hårfagre var, med utgangspunkt i samtidige kilder i stedet for sagaberetningene som Snorre og andre skrev ned «over 300 år senere». Men han kommer aldri stort lengre enn til å fremheve at de eldste kildene har lite konkret å fortelle i så måte. Hans eneste argument mot Harald Hårfagres Vestfold-tilknytning slik denne fremgår hos Snorre, er Ottar av Hålogalands fortelling om at han hadde «Danmark» på styrbord side på ferden fra Skiringssal til Hedeby.

Oppsummering

I det hele tatt er Sigurdssons og Ornings artikler preget av til dels stigmatiserende språkbruk, gjennom bruk av uttrykk som «myte», «Snorres nasjonale myte», «den nasjonale tvangstrøya» og «historieforfalskningen», samt en sort-hvit fremstilling av sagatradisjonen, der det utelukkende tales om Snorre som jevnt over omtales i negative vendinger. Andre sagaverk som *Fagerskinna*, *Ågrip*, *Teodoricus monachus*, *Historia Norvegiæ* nevnes overhodet ikke. Dermed gis leserne et vrengebilde av kildesituasjonen, der sagamaterialet fra 1100- og 1200-tallet i det hele fremstår som myteomspunnet, oppkonstruert og bevisst forfalsket.

¹² <https://www.norghistorie.no/hvordan-bli-historie-til/kildekritikk/artikler/2040-harald-harfagre-fra-vestfold.html> (lest 05.03.2019).

Videre ser vi også en temmelig snever fremstilling av den moderne forskningens status på feltet. Omtale av alternative faglig tuftede innfallsvinkler og oppfatninger er fraværende, og konkret omtale av det faglige grunnlaget for de synspunktene som er presentert er det lite av. I forslagene til anbefalt litteratur som omfatter referanser til Claus Krag, Narve Bjørge, Dagfinn Skre, Sverrir Jakobsson (f. 1970) og Bjørn Myhre er det dessuten knapt alternative synspunkter og innfallsvinkler å finne. Krag er den norske historikeren som i slutten av forrige århundre gikk lengst i retning av å forklare Snorres fremstilling av rikssamlingen og Hårfagreættens varige kongedømme som en bevisst konstruksjon for å gi historisk tyngde til de norske kongenes krav i Viken-området hvor også danskene lenge hadde krav. Mens Sverrir Jakobsson, professor i middelalderhistorie ved Háskóli Íslands, på sin side har foreslått at Harald Hårfagre først og fremst må ansees som en mytisk skikkelse som neppe har eksistert i den form vi kjenner ham fra sagatradisjonen.

Denne ensidigheten må sies å være en ulempe for skoleelever som i henhold til læreplanene for historieundervisningen i videregående skole bl.a. skal gjøres i stand til å «identifisere ulike historiske forklaringer og diskutere hvordan slike forklaringer kan prege historiske framstillinger» (Vg2) og «utforske ulike korte historiske framstillinger av en og samme hendelse, og diskutere forfatternes valg av innfallsvinkel og spørsmålsstilling» (Vg3).¹³ Som historieformidling for universitetsstudenter er fremstillingen også problematisk da de aktuelle artiklene mer fremstår som partsinnlegg i den faglige debatten, enn som nøktern formidling.

¹³ Utdanningsdirektoratets læreplaner i historie - fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS1-02).

En viktig forutsetning for styrking og videreutvikling av det norske demokratiske samfunnet er at skoleverket fra topp til bunn leverer en balansert fremstilling av landets historie og politiske utviklingsprosesser.

Det er elementært at videregående skole og studenter gjøres i stand til å identifisere ulike historiske forklaringer til utviklingen og kritisk kunne diskutere hvordan slike forklaringer kan prege historiske fremstillinger. Derfor er det en stor verdi i at Norges-historie.no har stilt seg den oppgave å formidle norsk historie til offentligheten på en populær måte. Nettstedet gir imidlertid ikke denne typen informasjon om Norges eldre historie knyttet til den norske rikssamlingens forløp. Derfor har cand. philol. Sigvald Grøsfjeld skrevet et nødvendig korrektiv på dette feltet.

Saga Bok har dessuten i 2019 utgitt den kortfattede boken *Hafrsfjord og den norske rikssamlingen* hvor den norske rikssamlingsprosessen utdypes. Grøsfjeld har her levert flere bidrag til belysning av denne problematikken. Boken kan bestilles fra:

WWW.SAGABOK.NO
HELE NORGES SAGAFORLAG 2019

Omslag: Slaget i Hafrsfjord av Andreas Bloch